

zó, hiszen mindösszesen másfél oldalon foglalkozik a témával, és szinte csak felsorolja a korszak ágyúfajtáit.

A könyvvel kapcsolatos kifogásaim azonban nem csupán erre korlátozódnak. Első, s a továbbiakkal összefüggő kritikai megjegyzésem a felhasznált irodalomra vonatkozik. Egészen pontosan annak szinte teljes hiányára. A szerző igen szelektíven válogatott, hiszen összesen kilenc munkát sorol fel bibliográfiájában. Tudom, hogy az Osprey kiadó által megjelentetett művek elsődleges célja a tudományos ismeretterjesztés, ám ez nem zárja ki azt, hogy a témával foglalkozó – egyébként igen bőséges – szakirodalom több, meghatározó darabját is beemelje a szerző művébe. Gondolok itt egyebek mellett Alphons von Wrede munkájára, vagy német nyelvterületen a harmincéves háborút különböző nézőpontokból feldolgozó munkák hosszú sorára. Magyar hadtörténetesek munkáit is érdemes lett volna fellapozni a könyv elkészítésekor, ahogy a szintén az oxfordi kiadónál a lengyel szárnyas huszárokról készített művében Richard Brzezinski meg is tette. Másrészt a felhasznált irodalmat áttekintve szembeszökő, hogy egy 2006-ban Stockholmban megjelent kiállítási katalógust leszámítva a nyolc másik felsorolt munka mindegyike 20 évnél idősebb.

A bibliográfia hiányosságai is magyarázhatóak részben azok a tévedések, amelyeket a mű olvasása során felfedeztem. A gyalogságok esetében eleve egyszerűbb lett volna a szerzőnek duplazsoldosokra és tüzfegyverrel

ellátottakra osztani a felfogadottakat, majd ezen belül felsorolni a különböző fegyverekkel felszereltek. Számomra az is kérdéses, hogy a lövészeket miért mesterlövészként (Marksman) fordítja a szerző? A lövészek és a muskétások közötti különbség egyrészt a fegyverükből adódott (utóbbiak löfegyverét – súlya miatt – muskétavillára támasztva kellett célon tartani, míg előbbiek puskája jóval könnyebb volt), másrészt ennek megfelelően zsoldjuk is jelentősen eltért egymástól.

A zsoldos ezredek felfogadásával kapcsolatban is szeretném felhívni a figyelmet egy hibára. A szerző ugyanis teljesen egybemossa az *Artikelbriefet* a kapitulációval. Előbbi XVI. század közepétől alapvetően a katonák mindennapi életét szabályozta, a mustrájuk után annak pontjait olvasták fel előttük, majd arra tettek esküt. A kapituláció csak 1598 után vált az Udvari Haditanács által kiállított felfogadási iratok legfontosabbikává, s a jelentőségét még a spanyol örökösödési háború idején is megtartotta.

Összegzésként megállapítható, hogy minden kritikai észrevételem ellenére Vladimir Brnardic munkája jó – bár igen rövid – áttekintést ad a császári-királyi gyalogság és tüzérség szervezetéről a harmincéves háború időszakában. A könyvet a rendkívül sok egykori rajz és festmény mellett Darko Pavlovic illusztrációi teszik még élvezetesebbé.

Bagi Zoltán

DEREK BEALES

JOSEPH II

Against the World, 1780–1790 (Vol. 2.)

(Cambridge University Press, Cambridge, 2009. 733 o.)

1987-ben jelent meg Derek Beales cambridge-i professzor II. József-monográfiájának első kötete *Mária Terézia árnyékában* alcímmel. Az ötszáz oldalas monográfia azzal zárult, hogy a hatalmat átvevő császár anyja halála után immár az egész világgal kerül majd

szembe. A jelen kötet ennek a harcnak a bemutatása és elemzése. Beales kétkötetes műve a legnagyobb és legszélesebb forrásbázisra épülő József-monográfia. A XX. században – a jelentősebbek és jellegetesebbek közül – heten vannak: egy orosz, két angol és öt osztrák: P. Mit-

rofanov (1907 oroszul, 1910 németül), S. K. Padover (1935, 1967² angolul), E. Benedikt (1934), V. Bibl (1944), L. Mikoletzky (1967, 1990²) K. Gutkas (1989) T. C. W. Blanning (1993). A XXI. századot J. Bérenger (2007) monográfiája nyitotta meg, amikor Beales műve már lezárulhatott, mert nem hivatkozik rá. Egyébként csak sajnálhatjuk, hogy Marczali Henrik háromkötetes monográfiájának nem készült rövidebb német vagy angol változata, mert messze jobb, mint Fejtő Ferenc kompilációja, és ma is élő munka, bár főhőse nem annyira József, hanem a magyar nemzet, amelynek fejlődéséhez még az is hozzájárult, amivel ártani akart neki az uralkodó.

Beales monográfiája politikai életrajz, így találta meg a legjobb formát annak bemutatására, hogy a császár közléte és ennek alárendelt magánélete miként fonódott össze, és miként rendelődött alá minden a nagy gépezet, az Állam szolgálatának. Anyja árnyékában – hogy visszautaljunk az első kötetre – reformtevékenységét mérsékelnie kellett, de így is egyik motorja volt annak, ami történt. A katolikus Egyház hatalmát korlátozták, az udvari életet puritánabbá tették, de igazában a haderőfejlesztésben nyílt szabadabb tér számára. Beales szerint a Monarchia hadereje 1918-ig az 1766-tól kibontakozó józsefi reformoknak köszönhetette működőképességét. Ez a hadsereg nem volt olyan ütőképes, mint a porosz, olyat a szomszédok nem is tűrtek volna, hadviselésre és rendtartásra viszont alkalmas volt. Ugyanakkor József – hangsúlyozza a szerző – korántsem volt annyira agresszív, mint eddig vélték, ő mérsékelte Kaunitzot, és nem fordítva, viszont Galícia, Bukovina, a bajor Innenviertel megszerzésében oroszlánszerepet játszott anyja ellenében.

A továbbiakban, fejezetenként haladva, néhány mondatban összefoglaljuk Beales téziseit. Az első némileg meglepő, mert ugyan oly sok vonatkozásban szemben állt anyjával, a vezető tisztségviselőket nem váltotta le. Igaz, többször meghasonlott velük, elsősorban Kaunitzcal, de a haderőszervezésben mindvégig főszerepet játszó Lacyval is, aki belső köréhez tartozott, megtanulva és nem is tagadva, hogy oroszánokkal nem szabad meghitten viselkedni. József családját is fegyelmezte, az udvari életet egyszerűbbé, olcsóbbá, ceremóniamentesebbé tette. Bár mélyen hitt az emberi természetjogi egyenlőségben, magát a Gondviselés, Isten emberének tekintette. Szava volt a tör-

vény. Bár Beales nem állítja, anyagából úgy tűnik, hogy a modern diktátor prototípusa volt. Sokkal keményebben próbált centralizálni, mint a szerződéselméletet elfogadó Nagy Frigyes, aki az arisztokráciát nem próbálta megalázni, míg József politikájában az antiarisztokratizmus vörös fonálként húzódik végig. Beales műve első kötetében már jelezte, hogy míg például Valjavec József politikájának egészét jozefinizmusként minősítette, ő elsősorban egyház- és művelődéspolitikáját. Egyházszerző tevékenysége „misszionáriusi és fanatikus”. Ezt erősítette a cenzúra radikális enyhítésével, azzal, hogy a szólásszabadságnak minden addiginál nagyobb teret nyitott. Ugyanakkor – bár az utcán egyedül járt-kelt, alattvalóival szívesen érintkezett személyesen – ő maga nem tudott a tömegekhez szólni, udvari ceremóniakon sem beszélt; a katonai parádékon érezte jól magát, mert ott elég volt a formális mondóka előadása.

Külpolitikájában a főellenség, Nagy Frigyes ellen az orosz birodalommal való szövetség vezetése. Még Katalin cárnő fia, Pál nagyherceg sem tudott arról, hogy a két uralkodó kölcsönös segélynyújtási szerződést kötött. A szövetség – Beales szerint – diplomáciai forradalom volt. Ezzel a biztos háttérrel rendelkezve mérte fel a belgiumi és hollandiai helyzetet, majd nézett körül a szintén szövetséges Franciaországban, ahol korábban rendbe hozta a király és húga nemi életét, most pedig elborzadt a francia udvarban honoló káosztól, és anyját követve hűgát arra intette, hogy tartsa magát távol az udvari intrikáktól, hiszen anyja és fia egyaránt érezte, hogy nagy és radikális változások köszönhetnek be.

József uralmának első évében adta ki tolerancia-rendeletét, és az „nemcsak a Monarchia, hanem egész Európa történetére hosszan hatott”. József ezzel szakított azzal a gyakorlattal, amelynek jegyében protestánsok csak Erdélyben kerülhettek kormányhivatalba, és az örökös tartományokból odatelepitették a renitens protestánsokat, igaz, József is 1782-ben a morva testvéreket, miután vagyonuktól megfosztotta, odatoloncolta, ahol – mint mondta – „az ariánusok hasonló hiedelmeket vallanak”. A zsidókkal szembeni tolerancia volt a valóban forradalmi lépés, de ennek is voltak határai, mert az Államtanács több tagjának nagy megrökönyödésére elfogadta, hogy a nem Erdélyben született zsidókat onnan kiűzzék, aztán a kérdést a magyarországi pátens Erdélyre

alkalmazásával oldották meg. Tudjuk, a tolerancia-politika vezetett a híres bécsi pápalátogatáshoz, Beales azonban meggyőzően mutatja be, hogy József sokkal mérsékeltőbb és taktikusabb volt, mint Kaunitz. Felmérte, hogy mit jelenthet a kiközösítés, és alapvető meggyőződése volt az is, hogy a katolikus vallásnak uralkodó vallásnak kell maradnia.

Beales munkájának egyik legfontosabb fejezete József és a parasztek viszonyáról szól. Az uralkodó és tanácsadói meg voltak arról győződve, hogy a mezőgazdaság fejlődésének legjobb útja-módja, ha a földet a tulajdonosa műveli és művelteti meg. Bár megtiltotta, hogy a parasztek kezét csókoljanak a földesúrnak, a társadalmi alávetettséget nem akarta teljességgel felszámolni. Mivel Csehországban a parasztek helyzete rosszabb volt, mint Magyarországon, és a központi hatalom erősebb, először ott törölte el az örökös jobbágyt. Gyakorlatilag a parasztek tulajdonjogát biztosította a rusztikális földre, a robotot pedig meg akarta váltani. „Lehetetlen megállapítani, hogy József reformjai milyen hatással voltak a mezőgazdaság fejlődésére és az élelmiszerellátásra – írja Beales. – De az biztosan elmondható, hogy a hadseregben 1780 körül stabilizálódtak az újonclétszámok.” A császár legtöbb országában a kisparaszti gazdaság lett a norma, legalábbis az élelmiszertermelésben. A változás jelentőségét jól jelzi, hogy József reformjai előtt Galiciából szökdöstek a parasztek a szomszédos lengyel területekre, most fordítva.

Minket alapvetően az erdélyi fejlemények elemzése érdekel. Jelentőségüket minden eddiginél jobban látja Beales: „Erdélyben akut formában egyszerre jelentkeztek szinte mindazok a problémák, amelyekkel Józsefnek különböző tartományaiiban szembe kellett néznie, és ezek valamilyen formában hozzájárultak az 1784-es parasztfelkelés kitöréséhez, amely a legkomolyabb lázadás volt az 1789-es belga felkelés előtt.” Mielőtt tovább ismertetnénk az elemzést, jeleznünk kell, hogy sajnálatos módon a bibliográfiából hiányzik *Elke Josupeit-Neitzel* monográfiája (*Die Reformen Josephs II. in Siebenbürgen*. München, 1986.) A felekezeti és nemzetiségi megoszlásra vonatkozó adatok pontatlanok. A görög-katolikus népesség nem 150 000 fő volt, hanem a négyszázezeret is meghaladta. A zsidók számát jelentősnek mondja Beales, valójában háromezer körül mozgott. A magyarok létszáma jóval 150 000 fölött járt, a németeké pedig 250 000 alatt. Té-

ves az, hogy Erdélyt úgy egyesítette volna Magyarországgal, mint a Bánságot. Csak a két kancelláriát vonta össze, és azt tervezte, hogy a gubernátor helyett vajdát nevez ki. Kérdés, mi lett volna a főhadparancsnokkal, hiszen a vajda a király katonai helytartója volt. Nem derül ki, hogy mi volt az a katonai összeírás, amely Beales szerint a népszámlálás prelúdiuma volt. A homály összefügg azzal, hogy a térképen, megtévesztően, összefüggő területként szerepel az erdélyi határőrvidék. (A Hóman–Szekfü-térképen jól látható, hogy enklávékról van szó.) József erdélyi politikájának egyik legfontosabb célkitűzése összefüggő határőrvidék kialakítása volt, ennek érdekében pedig több tucat olyan falut, amelyek népe földesúri függésben élt vagy jelentős szabadparaszti népességgel rendelkezett, be kellett volna olvasztani a Haditanács által igazgatott és felügyelt határőrvidékre. Érthető, hogy a Gubernium ezt, ahogy tudta, szabotálta. A rendelkezésre álló anyagot a legalaposabban fel dolgozó D. Prodan szerint a katonai összeírás kérdése még kutatásra szorul. Annyit tudunk, hogy a Haditanács próbaösszeírást rendelt el néhány – a katonai határőrvidéknek átadandó – faluban. Ennek célja a nagy reform előkészítése lett volna: felmérni a katonai igazgatás alá kerülendő helységekből a militarizálendő lakosság vagyonát és azt, hogy mi mindenért kell majd kárpótolni a földesurakat. Az erdélyi főhadparancsnok és a tisztikar tisztában volt azzal, hogy a Gubernium és a birtokos nemesség ellenzi az egészet. A parasztságot viszont lázba hozta, és tömegesen vonultak Gyulaférvárra, ahol a várparancsnok összeírta őket. Ez volt a felkelés prelúdiuma. A felkelést Beales Wat Tyler- és Pugacsov-típusú mozgalomként jellemzi, de érdemes lett volna bemutatni a József-féle program hatását is. A nemesség eltörlése, adó alá vetése – Gheorghe Gorun szerint – jozefinista politikusok hatására válhatott követeléssé, és ugyancsak Gorun szerint a biztostként kiküldött Jankovics úgy vallotta az elfogott felkelőket, hogy ne derüljenek ki az esetleges bécsi kapcsolatok. Az ilyen gyanakvások már ingoványos területre visznek, de eleve ott vagyunk. Beales szerint disconcerting az, hogy az *Erdély története* szerint 120 vádlott felkelő közül harminchetet ítélték halálra, de József a három fővezér kivételével megkegyelmezett nekik, mert az uralkodó maga írta, hogy harminchetet végeztek ki. Az *Erdély története* szerzője azonban vilá-

gosan jelezte, hogy korábban, még a felkelés idején Déván rögtönítelő eljárással 56 felkelőt kivégeztek. Kétségtelen, alaposabban meg kellett volna nézni D. Prodan Horea-monográfiját, amely szinte napról napra követi a fejleményeket. Az ítéletek azonban nem mindig követhetők, forrásaink jellege miatt sem. A számok útvesztőjében nem nehéz elveszni. Fehér megyében 120 felkelő ellen indult eljárás, 26 halálos ítélet született, de a császár a büntetéseket megváltoztatta, és máshol, Hunyad és Kolozs megyében is ez történt. Arad megye gyorsan cselekedett, amikor három elítéltet kivégeztek, mielőtt a császár felléphetett volna érdekükben. Mindenesetre a gyulafehérvári hóhér 13 kivégzésért és az egyik öngyilkos vezér feldarabolásáért kapta meg a bérét. Prodan szerint a felkelők által legyilkolt nemesek száma 150, a parasztoké, a kivégzésekkel együtt 450. Ezek után túlzottnak tűnik, hogy Beales négyezer nemesi áldozatról tudósít. A tanulság számomra az, hogy a polgárháborús lelki sebek mélyebbek, mint a számokkal megragadható fizikai veszteségek. Mélyen igaza van viszont Bealesnek, amikor Preiss főhadparancsnok habozó magatartását jelzi, és azt, hogy némileg rokonszenvezett a felkelőkkel, miközben nem tudta, milyen magatartást tanúsít majd a császár. Talán alaposabban vizsgálni lehetett volna a katonai vezetők reform-beállítottságát.

Hadik András, a Haditanács akkori elnöke, az 1760-as években nem csak az erdélyi főhadparancsnokság, hanem a kormányzók élén is állt. József reformtörvényeivel sokban egybehangzó helyzetjelentést adott Erdélyről. A katonai vezetők annál is inkább a társadalmi reformok hívei voltak, mert minden földesúri hatalmat visszaszorító intézkedés a haderő korszerűsítését és fejlesztését is szolgálta. Jankovics is elkötelezett jozefinista volt, a nemeségre hátrította a felkelés ódiáját. Bánffy György, amikor gubernátor lett, nyíltan a főhadparancsnokság kétértelmű magatartását, burkoltan pedig a császári politikát tette fő felelőssé. Beales viszont meggyőzően mutatja be, hogy József, bár kegyetlenül leszámolt a felkelés vezetőivel, az események hatására a parasztok sorsán javítani akaró reformpolitikáját meggyorsította.

Közben pedig változatlan hévvel folytatta a katolikus egyházszervezet átalakítását, aminek Beales két fejezetet szentel. Kolostorokat záratott be, és egyetemeket minősített le, hogy az anyagi forrásokat az elemi oktatás átszervezé-

sére fordíthassa. Beales szerint nem fogta fel a kérdés nagyságát. Van Swieten is megsértette az orvosi tanszékek sorsa körüli vitában, de legalább bocsánatot kért: „Ember vagyok, tévedhetek.” Nem engedte azt sem, hogy szobrot állítsanak neki, mert feladatát nem teljesítette. És hogy teljesítse, kieresztette oroszláncarmait. Egyházpolitikájával a német főpapokat Nagy Frigyes felé taszította, pásztorlevelével a hivatalnokokat sértette meg, a magyar nyelvrendeletbe sértő kitételeket helyezett el a nemességgel szembeni elszántság érzékeltetésére.

Külpolitikájában viszont óvatosabb volt. Riasztották Katalin cárnő törökellenes tervei, és míg Kaunitz erősen törökellenes vonalat képviselt, József visszafogottabb volt. Viszont Nagy Frigyes halála után Kaunitzcal szemben komolyan játszott az osztrák–porosz szövetség gondolatával. A Fürstenbund a császár ellen fordult, és a Habsburgok tekintélyét a német-római birodalomban az ő politikáját helytelenítő testvérei tekintélye biztosította. Bécs viszont neki köszönheti ragyogását, elsősorban zenei élete, mint erről a legterjedelmesebb és annál izgalmasabb fejezet tudósít, amely mindenkinek ajánlható, aki az *Amadeus* című filmet látta. Szinte ugyanilyen nagy terjedelmet szentel Beales annak, ahogy József Magyarországot, Tirolt, Itáliát és Belgiumot, egyetlen egyformán kormányzott testté akarta tenni. A szerző messzemenően használja Szántay Antal alapvető monográfiáját, ez a munka Hajdu Lajos kutatásaihoz képest tisztázott még számos részletkérdést is, viszont a kiváló jogtörténészre lehetett volna hivatkozni, annál is inkább, mert ő elemezte súlyának megfelelően a Magyar Kancellária Ürményi és Pászthory által összeállított operátumát, amelyben a merev és kíméletlen centralizációval szemben az alkotmányos abszolutizmus reformprogramját dolgozták ki. Az alkotmányos abszolutizmus terminusa Kecskeméti Károly leleményének terméke, jól érzékelteti, hogy a magyar jozefinisták milyen kompromisszumos megoldással akartak a rendi alkotmányosságra építeni, egyben a rendi rendetlenséget az uralkodói hatalommal ellensúlyozni. A terminus a francia történetírásban már kezd meggyökerezni. Beales meggyőzően hangsúlyozza, hogy Magyarország geopolitikai helyzete miatt, és főleg azért, mert a császár azt akarta elérni, hogy a hadsereg fenntartásához jobban járuljon hozzá, „szinte minden magyar kérdés, legalább részben, katonai kérdés volt”. A császár pedig a

katonai erő birtokában el is bízta magát: „Hagyom, hadd duzzogjanak...” - írta öccsének, Lipótnak, aki mélyen elítélte bátyja merev abszolutizmusát, bár maga is félvén a besúgótól, igazában csak titkos írással írt naplójának öntötte ki azt, ami szívét nyomta, ugyanakkor tanulmányozta a magyar alkotmányt, és amikor trónra került az alkotmányos abszolutizmus rendszerét érvényesítette.

Beales némileg revízió alá veszi azokat a nézeteket, amelyek szerinte eltúlozták a szabadkőművesség jelentőségét a felvilágosodás térhódításában. Kétségtelen, érvek és ellenérvek bőségesen állnak rendelkezésre. Például hangsúlyozza, hogy Esterházy kancellár, a lelkes szabadkőműves, a protestánsokat testvérnek tekinthette, de foggal és körömmel harcolt két protestáns kerületi biztos kinevezése ellen. Viszont ezzel szemben okkal emlékeztetünk arra, hogy az Ürményi–Pászthory-féle operátum valóságos szabadkőműves hitvallással terjesztette fel, világpolgári magatartást hirdetve. Ez pedig a felekezeti toleranciát is magába foglalja még akkor is, ha a világpolgárságot valló valóban nem volt annak lelkes híve és a katolikus hegemoniáról nem szívesen mondott le. Azzal viszont csak egyet lehet érteni, hogy József politikai megfontolásokból korlátozta a szabadkőműves világ mozgásterét, a magyar elégedetlenek szervezkedését is meg akarta előzni. Pátensével a szabadkőműveseket is megsértette, amikor szertartásaikat szélhámoságnak nevezte. Ez is hitelesíti Beales egyik keserű következtetését: „Általában azt sugalmazzák, hogy ha nem lett volna olyan nehéz ember – gyakran ésszerűtlen, arrogáns, zsarnokoskodó, elhamarkodottan cselekvő, olykor durva – hivatalnokai és alattvalói nem álltak volna úgy ellen a reformjainak, sőt még támogatták is volna azokat.” Viszont azt is láthatjuk, hogy amikor már 40%-os jövedelmi adót akart kivetni és a robot pénzbeli megváltását akarta felgyorsítani, akkor legjobb munkatársai is szembefordultak vele, és ami a leg súlyosabb volt: a parasztek körében is csökkent a népszerűsége.

Az uralkodó sorsát végül háborúi pecsételték meg. A belga tartományok lázadását katonai erővel akarta megtörni. A török háborúban pedig majdnem elvérzett. Alapvetően rossz volt az a taktika, amelynek jegyében a rendkívül hosszú határon hatalmas katonai erőket

vonultatott fel, ahhoz, hogy támadásba lendüljenek és Belgrádot elfoglalják, Lacyt kellett menesztenie, és Laudont kineveznie, akinek már a neve is pánikot váltott ki az ellenfélben. Az osztrák–török háború igazi haszonélvezője Oroszország lett. De mint Beales kimutatja, az elhibázott politikában Kaunitz nagy része volt. És hogy a Monarchia végül is úgy ahogy megálta a helyét a napóleoni háborúkban, annak József hadseregszervező tevékenysége volt az alapja. Igaz, hadvezéri képessége nem sok volt, bár a táborban példamutató módon élt együtt a sereggel, nagy hadvezérként viszont az epilepsziája miatt is sokáig lenézett Károly herceg tűnik majd ki.

A monografikus szövegszervezés logikájából is következik, hogy a mű József emlékééről szól. Az anyag megint csak óriási. Viszont olykor az emlékező szerzők motivációját is jobban meglehetett volna világítani. A híreshírhedt *Manch Hermaeon* valamiféle spontán hála dokumentumaként jelenik meg. Beales nem jelzi a szerzőt és minőségét. Ez Ján Molnár pesti szlovák lelkész és besúgó. Műve Lipót propagandájának is terméke. Nem véletlen, hogy Hajnóczy József kivégzése előtt először nem is kívánt szóba állni a hozzá küldött pappal. Viszont tény, olyan szabadelvűek, mint Bölöni Farkas Sándor vagy Kossuth Lajos is úgy tettek, mintha visszasírnák Józsefet; azt is tették, de nem a valódit, hanem az olyan felvilágosodott reformert, amelyet ők szerettek volna trónon látni. Talán érdemes lett volna megemlíteni a neves bánsági író, Adam Müller-Guttenbrunn 1917-es „államregényét” is. Címe jelzi a tézist: „Joseph der Deutsche”. Ahistorikus módon német nacionalistát farag a császárból, de abban igaza van, hogy a József saját kudarcáról szóló utolsó szavai jelentették a legnagyobb tévedését. Beales monográfiája is ezt bizonyítja fény és árnyék összjátékának gondos megjelenítésével. Mindenkinél meggyőzőbben és részletesebben mutatja be, hogy miért nem érdemelte ki József az utókortól a Nagy jelzőt, ugyanakkor politikája – a jozefinizmus –örökre összefonódott a nevével, és nem az ő bűne, ha olykor visszaélnék vele. Beales műve is bizonyítja, hogy a történelem segíthet eligazodni a mai reformretorikában és annak valóságában.

Miskolczy Ambrus